



Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение  
«Средняя общеобразовательная школа №19 имени Г.И.Щедрина»  
г. Дербент

# **КОНСПЕКТ**

открытого урока по родной литературе

в 5 классе

## **Алибег Фатахован**

### **«РИЗА»**

*эпика*



*Подготовила и провела: Меджидова Э. Д.,*

*учитель родного языка и литературы*

2018 год.

Тема: А. Фатахован «Риза» гъикая анализ авун.

Т/Мурад: А. Фатахован уьмуьр ва яратмишунар рик1ел хкун, ахтармишун; ада лезги литературадиз гъайи ц1ийивилерикай ихтилат авун;  
литературадин илимдай чирвилер гун; ч1ал гегъеншарун.

Т/тадаракар: стенгазета А. Фатахов гъакъикъатда лезги литературадин Маяковский я, А. Фатахован ктабар, тарифдин ч1алар алай плакатар, портрет, «Самур» журнал интерактивная доска.

### Тарс кьиле фин.

*Тарс тешкилун:*

*Муаллимдин гаф:*

Гъуьрметлу балаяр ва мугъманар. Къенин тарс чна А. Фатахован *уьмуьр* ва *яратмишун* талукъарзава.

Лезги литература, иллаки лезги поэзия вини дережадиз хкажунин карда еке къуват ва чирвал эцигай А. Фатахов чи халкъдин рик1елай гъич са вахтундани фидач. Гафунин бажарагълу устад, лезгийрин совет девирдин эдебиятдин бине эцигайбурукай сад тир А. Фатахов анжах 25 йиса аваз дуьньядила фена. И куьруь вахтунда адалай гзаф к1валахар ийиз алакьна: шииррикай ибарат са шумуд к1ват1ал акъудна, са жерге поэмаяр, шиирралди кхъенвай роман яратмишна, милли прозадин бине кутуна ва лезги шиирдин реформатор хъана.

Владимир Маяковский шииратда тур кьайдайрал амал авуна,  
девиндин вилик кьиле хьана, чи уьлкведин ва адалай кьецепата кьиле фейи  
вири важиблу вакьайрикай ада вичин кьинар авуна. Адан ирс  
Дагьустандин эдебиятдин хазинадик акатзава.

Къвалин къвалах ахтармишун:

1. А. Фатахован уьмуьрдикай ва яратмишунрикай аялри суьгьбетар  
авун.
2. Шиирар кълелун.
3. «Риза» гьикаядай са члук сегьнеламишун.

Суалар:

1. А. Фатахов гьихьтин инсан тир?
2. Ада чирвилер гьина кьачуна?

Аялрин жавабар:

1. Ученик:

А. Фатахов лезги культурадин кьетлен вакьиа, хазина я, кълелзавайбуруз  
адан эсерар ала я.

А. Фатахов виликан Куьре округдин (гилян Сулейман Стальский  
райондин) Цмурын хуьрай я. Адан буба Абдулфетягь пата – кьерехдиз физ  
хкведай фяле итим тир. Гададин 7 йис хьайила (1917-й) ам мектебдиз  
ракьурзава. Сифтедай Алибега хайи хуьре, ахпани Кьасумхуьрел кълелзава.  
Гуьгьуьнай ам Бакудиз физва ва ФЗУ куьтягьзава, комсомолдин жергейриз  
гьахьзава.

К1валахдикай азад вахтунда ада ктабар к1елдай. Школайра к1ел-кхьин туьрк ч1алал ийизвай. Идахъ галаз сад ада гзаф фад урус ч1ални чирна.

• Виридалай пара адаз А. Пушкин, Л. Толстой, Ю. Лермонтов, М.  
Горький к1андай.

## 2. Ученик:

1928 – йисуз лезги ч1алал к1ел - кхьин яратмишна. Лезги литературадиз ц1удралди ц1ийи шаирар атана. И вахтунда Алибег Фатахов хуьре авай. ада «Ц1ийи дуьнья» газетдиз мухбирвал авуна. Вичин макъалайра ада хуьре физвай дегишвилерикай, классрин женгерикай кхьена. И эсеррин к1аник ада жуьреба-жуьре тахаллусар – Юпитер, Верч, Таниш ва мсб. эцигзава.

1931 – йисуз ада редакциядин кьуллугъагълийрин курсар к1елна. Газетдин сад лагъай редактор хъайи Гъажибек Гъажобекова:, - лугъузва. Кьилдин к1ват1алриз А. Фатахован эсерар 1929 – й акъатиз башламишна. Шаирди гзаф куьруь уьмуьр кечирмишна. 1935 – йисуз ам тифдин азардик Махачкалада кечмиш хъана.

## 3. Ученик:

1931 – йисуз «Ц1ийи дуьнья» газет Ахцегъа акъатиз башламишна. А. Фатахов редакторвиле тайинарна. 1933 - 1934 йисара ам переводчиквилин, илимдин кеспидал, школяар патал учебникар, литературадин хрестоматияр туьк1уьрунал желбна. 1933 – йисан гатуз А. Фатахов А. Павленкодихъ, Лугоскойдихъ, Тихоновахъ галаз лезги хуьрериз фена. 1934 – йисуз ада Агъа Ст1алдал Сулейманан биография кхьена. ада инсанрин сиверай махар, манияр, миск1алар к1ват1на.

Ибурукай гзафбур «Лезгийрин фольклордиз» акъудна.

Адан сифтегъан шиирар «К1уьд - январь», «Фекъияр шехъзава», поэма «Надинж аялар» адетдин «Къашмадалди» туьк1уьрнава, амма авторди вичин т1вар къазвач.

«Ракъ хкудзавайбур», «Шахтада», «Колхоздин мани» шиирра ада азад мергъемятлу зегъметдин тариф ийизва.

#### 4. Ученик:

1928 – 1930-йисара А. Фатахован яратмишунар дигмиш жезвай вахт я. И йисара ада гзафни-гзаф аллагъдиз ибадатзавайбуруз акси, критикадин очеркар, макъалаяр шиирар, гъикаяяр, фельетонар кхъена: «Ленин кьена», «Дагъвидин руш», «Чнани хъвана», «Гъвечли фельетон», «Магъсул аллагъди гудач – зегъметди гуда», «Что хочешь, скажи» ва мсб. 1930 – йисан газетриз ва кIватIалриз акъатна.

«Ленин кьена» шиир «ЦIийи дуьнья» газетдиз акъатна. ЧIехи Ленин кьиникъ вири инсаниятдиз гуж, мусибат тирди лугуз тестикъарзава. Шаирди фяле халкъдиз эвер гузва: «Коммунист интернационалдин кIаник кваз адан весияр кьилизтухуда чна».

#### 5. Ученик:

«Дагъви дишегъли» шиир сифте «ЦIийи дуьньядиз» акъатнай. Ам дагъви дишегълидиз талукъарнавайди я. Обществода адан роль екеди я. Ам социализмдин кьурулушдин еке иштиракчи я. А. Фатахова куьгъне адетриз цIай язавайда хъиз, гапурдин кIаник эзмиш хъайи куьгъне яшайиш негъ авуналди, социализмдин цIийи девирдин девран кьалурзава: гила майдан дагъви рушанди я, адаз гила «мектебни, клуб, фабрични завод ачух я», «куьгъне ктIай вахтар» амач.

#### 6. Ученик:

«Фекъияр шеда» шиирда шаирди гаф фекъийриз чпиз гузва, чпин гьахъ – гьисаб хъанвайди чпив тайинариз тазва. Шиирда авайди шел-хвал я, вучиз лагъайтIа халкъди абур саймишзамач,; абурун диндивай, азанривай зегъметкешар муьтIуьгъариз жезмач. Инсанар савадлу я, абур илимдин лепейрал сирнавзава.

7. Ученик:

1931 – 1935 – йисара А. Фатахован эсеррин кьадар, устадвал артух жезва. Яратмишунрин тематика гегьенш жезва. Виликдай ва гила дишегьлидин уьмуьр, хуьрера колхозар тешкилун, культурный революция тухун, индустрияламишун, дявекарар русвагьун ва мсб кьалурзава. А. Фатахован герояр кесибрин рухварни рушар я. Абур граждандяведин женгерай, классовый душманрихъ галаз хьайи ц1аярай экъеч1зава ва уьк1уь – цурудан гьавурда авай инсанар яз социализм туюк1уьрунив эгеч1зава. Ибур («Риза»), («Газет»), («Бубадин веси»), («Кьат1-кьат1 авур зунжурар») эсеррин кьилин игитар я.

8. Ученик:

Культурный революция Алибеган лап рик1 алай тема я. 30 лагьай йисара и темадихъ кьет1ен метлеб ава. Виш йисаралди авамвиле яшамис хьайи халкьдиз виридалай вилик «к1елун, к1елун, к1елун» герек тир. «Медени гьужум» т1вар алай шиирда ада ик1 лагьана:

Вири,

вири,

вири,

эркек, диши,

гьвеч1и, ч1ехи!

Вири дяведиз,

тахьурай сад кьулухъ акьвазна!

Приказ ганва:

«к1ела,

к1ела,

к1ела!»

Им туп тфенг галачир, илимдин иеси хьун патал, авамвал терг авун патал башламишнавай дяве тир. Гъвеч1и, ч1ехи, эркек, диши школайризни, ликпунктариз ахмиш хьана. Идалди шаирди виш йисара агъавал авур мич1ивал терг авуниз виридаз эверзава.

#### 9. Ученик:

Дагъустандин халкъдин литературайра проза поэзиядилай жегъил я. Лезги литературада прозадин бине эцигайди А. Фатахов я. Ада «Риза», «Газет», «Бубадин веси», «Лянет» т1вар алай гъаяйрилай гъейри, прозадин маса эсерарни ава: «Чнани хъвана», «Магъсул аллагъди гудач – зегъметди гуда». Ц1ийи девирдин инсанрин къадар – къисмет дериндай дериндай къалурун патал А. Фатаховаз проза герек тирди чизвай. Ам лирикаддин шииррилай прозадал, поэмайрал, шиирралди кхьенвай романдад атана. Яратмишунра прозани поэзия сих алакъада ава. Абурун къилин темани революциядилай виликан ва социализмдин девир я.

#### 10. Ученик:

А. Фатахов т1ебиатдин шикилар къалурунин еке устад тир. Им чаз адан ихътин эсеррай аквазва:

*(“ЭМ-ТЭ-ЭС” поэмадай ч1ук)*

Мич1и йиф я, гъар пад секин,

Санихъайни авач ван-сес.

Къаткана лал ахвараваз,

Чили къачуз залан нефес.

Анжах вили цава гъетер  
Квахъиз, ахкваз, къвазнава куз.

Зулун гарун лепед ванер

Ара атІуз къведа япуз.

Куълуъ къараткен валар  
Гар акъурла, лепеяр гуз,  
Гъар патахъди жез алчудар,  
Инихъ-анихъ, виниз-агъуз.

II. Ученик:

### А. Фатахов «Зул»

Хъипи хъана авахъзава  
Къацу тарарин пешер.  
Десте-десте лув гуз физва  
Дурнаяр, чуълдин нуьклер.

Йикъар жезва къвез-къвез куъруъ,  
Къекъвез цавара цифер.  
Гъаваярни жезва мекъи,  
Мукъвал-мукъвал жез чІимер.

Балугъчиди кІватІ хъийизва  
Вичин чилер, луьтквеяр,  
Десте-десте кІелиз физва  
ГъвечІи-чІехи аялар.

А. Фатахов



Муаллим:

Садр са межлисдал А. Фатахован сур жагъурна к1анда, лагъана ихтилатар хъана. Ам к1ани ярар дустариз, адан сур алай чка чир тахъун гзаф залан тир. – Заз чида! Зун фида! лугъурбурни арайра кими тушир. Гъахътин юлдашриз И. Гусейнова ик1 лагъана:

12. Ученик:

Фатахован сурал фидай

меслят хъана жегъилар,

Фатахован къадир авай къадир авай

акъалтзава несилар.

- Низ чида сур?

- Сур заз чида! –

бац1ийрик квай къун хътин

Сад рахана узуъагъдиз

ч1алахъариз чун вичин.

- Фида, фида лап исятда!-

къаст къалурна вирида.

Амма къуна бац1ийрик квай

тадиз къец1и ийида:

Лугъуда, бес, заз сур чидач;

къац1 яда чи къастуниз.

Килигна чун Фатагъован

мад са тапан дустуниз.

Им Ибрагим Гусейнован, шаирдин сур алай чка вичиз чида лагъай, пакад юкбуз вичиз сур гьинал алатла малум туш, лагъана вичин гафар кьулухъ гахчур са литературадиз авур туьнбуьгъ тир.

13. Ученик:

И. Гусейнов.

Алибеган яшар гзаф

аквазвай аял, -

«Къанни вад йис тир лап!»-

лугъуз рахазвай аял,

Заз вай ухшар къвезва жуван,

маса касдин ваъ,

я Мусадин, я Исадин,

маса касдин ваъ,

Муаллим:

Чухсагъул. Баркалла балаяр. Гьуьрметлу балаяр, заз инал Гъажи Гусейнович Гашарован гафар рикел хкиз кланзава. Ада ик1 кхьенай: «Ахътин вахт алуькна хьи, шаирди вичиз шииратдин уьлчмеяр дар яз гьиссна кьалурун патал гьикаядин уьлчмейрал эляч1ун лазим атана. Ик1

арадал атана гыкаятдин эсерар. «Газет», «Бубадин веси», «Чнани хъвана», «Лянет» гыкаяйра А. Фатахова алатай четин вахтарикай суьгьбетзава. Ам Советрин уьлкведи ва социалистический стройдин агалкьунрал шад я.

Ц1/тема:

А. Фатахован «Риза» гыкая анализ авун.

План.

1. Гыкаяда ихтилат физвай вакъиаяр кыле фейи девир.
2. I – паюна Ризадин шикил гыкI ачухарнава.
3. Риза гыхьтин хесетрин аял тир?
4. Советрин девирда етим Рзадикай гыхьтин инсан хъана?
5. Виликан данарбан Ризадикай хъсан яшайишдин иеси хьунин себебар гыбур я?
6. Хуьруьз хтайла, Риза халкьди гыкI кьабулна?
7. Данаяр паяй межлисдилай кьулухъ кIвализ хтайла Ризади лагъай гафар кIела. Абурун метлебар ачухара.

Тарс мягькемарун:

- а) «Риза» гыкаядай аялри са чIук сегьнеламишда.
- б) «Пенкер баха» мани яда.

Муаллимдин гаф:

1. Гыкая гыхьтин эсердиз лугьуда?
2. Суьрет квез лугьуда?

Аялрин жавабар:

Суйгьбетдин кьайдада туйк1уьр хьанвай, виче са вакъиадикай ихтилат физвай эсердиз гьикая лугьуда.

Художественный эсерда инсандин винел патан акунар, пек-партал кьалуруниз суьрет лугьуда.

Аферин баркалла!

Муаллимдин гаф:

Аялар, А. Фатахова вичин яратмишунра зегьметдин тема пара хьсандиз ачухарнава. Лагь кван заз, квез зегьметдин темадиз талукь тир гьихьтин мисалар чида?

Аялрин жавабар:

Инсандиз кьве гьил зегьмет ч1угун патал ганва.  
Зегьмет авай к1вале берекат жеда.  
Зегьмет ч1угурда лезетни хкудда.  
Зегьметди инсан ийида масан.  
Зегьмет к1анидаз девлетни жеда.  
Зегьмет акьалт тавуна са карни арадал кьведач.

Муаллимдин гаф:

Аферин зи балайриз!  
Куьн пара кьадар сагърай. Куьне хьсан жавабар гана. Къуй куьн зегьметдал рик1 алай балаяр хьуй.

Исятда квез и слайддал к1вализ к1валах кьалурда:

- «А. Фатахован 105 йис» темадиз талукь кроссворд туйк1уьриз.
- «Риза» гьикаядай шикилар ч1угун.

Къиметар эцигун: